

Eesti Psühhiaatrite Selts
Kohtupsühhiaatri eetikajuhised

I Sissejuhatus

Kohtupsühhiaatria on psühhiaatria valdkond, milles psühhiaater kasutab teaduspõhise õppe ja kliinilise meditsiinipraktika käigus omandatud eriteadmisi arvamuse andmiseks juriidilises kontekstis. Kohtupsühhiaater kui arst on akadeemilise koolituse saanud spetsialist, kes pikaajalise klassikalise õppega on omandanud oskuse tegutseda meditsiinivaldkonnas. Kohtupsühhiaatriaeksperti tegevus toimub seadusmaailma ja psühhiaatria piirimaal, millest tulenevad ka erinevused protseduurides, väärtustes ja samuti terminoloogias. See asjaolu võib põhjustada psühhiaatril selles valdkonnas töötades raskusi, konflikte, arusaamatusi ja oma rolli võimalikku väärkasutust. Kohtupsühhiaater on küll arst, aga vajab seetõttu eriteadmisi ekspertiisi alal. Kohtupsühhiaatrilise tegevuse keerukus tingib vajaduse spetsiaalsete eetikajuhiste järele, sest kohtupsühhiaater peab oma erialaoskust viima ellu samaaegselt kahes professionaalses maailmas. Ta peab olema võimeline rääkima arstidega kui arst, samas olema võimeline rääkima juristidega kui jurist, hoidma üleval dialoogi, et kõik asjaosalised saaksid aru kohtupsühhiaatria eksperti poolt esitatud arvamusest. Lisaks peab kohtupsühhiaatria ekspert jääma endale alati kindlaks, et ta püsiks oma väidetes pinnal, milleks ta on ette valmistatud ja ei libiseks juristide survele alale, kus tegelikult peaksid tegutsema juristid. Seega suurimaks eetiliseks probleemiks ekspertil on jäämine oma eriteadmiste piiridesse nii meditsiinilises kui juriidilises kontekstis. Väga oluline on igal konkreetsel juhul silmas pidada ja järgida asjaolu, et ei esineks eksperti tegevust takistavaid asjaolusid: kas a) huvide konflikti uuritavaga või b) takistusi, mis tulenevad kohtupsühhiaatri kui arsti tegevusest, et välistada samaaegne tegutsemine ekspertina ja raviarstina ühe ja sama isiku puhul. Ka siis kui eksisteerib ravisuhe korrektsiooniasutuses viibiva isikuga, peab rakenduma alati tavapärane arsti-patsiendi vastutusprintsip. Oma tegevuses peab kohtupsühhiaater alati juhinduma eetikaprincipidest, mis tagavad isiku lugupidava, ausa ja õiglase kohtlemise ning tagavad eksperti sotsiaalse vastutuse.

II Konfidentsiaalsus

Ka kohtupsühhiaatrilisel hindamisel tuleb austada isiku õigusi privaatsusele ja konfidentsiaalsusele. Tuleb säilitada juriidilises kontekstis maksimaalselt võimalik konfidentsiaalsus. Erilist tähelepanu tuleb pöörata uuritava ja vajadusel tema lähedaste informeerimisele, et kohtupsühhiaatrilise ekspertihinnangu andmisel pole võimalik säilitada meditsiinis rakenduvat tavapärast isikuandmete konfidentsiaalsust. Uuritavat tuleb teavitada, miks uuring läbi viiakse, missugust andmestikku kasutatakse ja kellele esitatakse arvamus. Tuleb rõhutada, et **ekspert ei ole uuritava raviarst**, andmeid ei avaldata menetlusega mitteseotud isikutele. Kui isik on tingimisi vabastatud, kriminaalhooldusel, erihooldusel või sundravil, tuleb uuritavat samuti teavitada ravisuhte tavapärasest vähesemast konfidentsiaalsusest.

III Informeeritud nõusolek

Uuringu intervjuu algul tuleb uuritavale selgitada uuringu olemust, eesmärki ning ka seda, kellele ning missuguses vormis uuritava enda poolt antud ja tema kohta olemasolevad andmed teatavaks tehakse. Ka kohtu või muu menetleja poolt määratud ekspertiisi läbiviimisel tuleb lähtuda psühhiaatria eetilistest põhiprintsiipidest, sh vajadusest säilitada lugupidav suhtumine isiku suhtes, mistõttu tuleb temalt küsida nõusolek uuringu läbiviimiseks. Kui uuritav keeldub uuringust või pole võimeline mõistma temale esitatud uuringuga seotud informatsiooni, tuleb see märkida ekspertiarvamuses. Kohtupsühhiaatrilisi hinnanguid ei tohi anda ilma menetleja sellekohase määruseta. Informeeritud nõusolek ravi teostamiseks kinnipidamisasutustes peab olema kooskõlas patsiendi õigustega.

IV Ausus ja püüd objektiivsusele

Eksperti üks esimesi eetikajuhiseid peaks olema alati huvide konflikti selge väljaütlemine. Kui psühhiaater on menetluses eksperti rollis, tuleb järgida aususe ja maksimaalse objektiivsuse printsiipe. Kuigi eksperti võib olla taodeldud tsiviil- või kriminaalmenetluse ühe osapoole esindaja poolt, tuleb eksperti arvamuse koostada ausalt ja objektiivselt, hinnates kliinilist andmestikku ja andes arvamuse õiguslikku konteksti sobival viisil. Et vältida kallutatud arvamuse andmise võimalust, peab kohtupsühhiaatri ekspert objektiivsuse saavutamiseks kasutama kogu olemasolevat andmestikku, millest peab eksperti arvamuse tulenema. Tuleb teha kõik võimalik, et uuritavat intervjuuerida ja uurida eksperti poolt vahetult, kui see pole osutunud võimalikuks, tuleb see ära märkida eksperti arvamuses. Psühhiaatreid, kes on ravinud patsienti, võib kohtupsühhiaatri eksperti rollis mõjutada eelnev ravisuhe patsiendiga, samuti võib eksperti roll rikkuda eelneva hea ravisuhte. Seetõttu peavad psühhiaatrid, kes on eelnevalt olnud ravisuhtes patsiendiga, vältima eksperti arvamuste andmist oma patsiendi kohta. Kaksikrolli vältimiseks tuleb eelnevast ravisuhtest menetlejat teavitada. Tuleb alati tähele panna, et kohtupsühhiaatri kui eksperti tegevus jaguneb kahele tasandile: a) kohtupsühhiaatri tegevus kirjaliku arvamuse koostamisel ja b) kohtupsühhiaatri tegevus eksperti kohtuprotsessil. Kui kohtupsühhiaater on kaasatud eksperti kohtuistungile, siis peab ta arvestama täiendavate raskustega. Kui kohtupsühhiaater pole kohtuistungil osalemiseks küllalt hästi ette valmistatud (pole veel küllaldast praktilist kogemust), siis valitseb oht, et protsessil osalevate professionaalsete juristide poolt pannakse ekspert täiendava surve alla, mis raskendab eksperti anda maksimaalselt objektiivset arvamust. Võistleva kohtuprotsessi läbiviimisel eksisteerib juba objektiivselt spetsiifiline surve seisund kõigile protsessis osalejatele. Kuna juristid on ette valmistatud oma professionaalse väljaõppe ja praktika mõttes tegutsemiseks just taolise võistleva protsessi tingimustes, siis vajab kohtupsühhiaatri ekspert ettevalmistust, mis ei laseks tal end kaasa tõmmata protsessi spetsiifikast (protsessi tempo, teatud huvipoolte poolt survestamine jne). Eriti tähelepanelik peab ekspert olema huvipooli esindavate kaitsjate (advokaatide) tegevuse suhtes, kes oma kaitseülesande täitmise ajal võivad tegutseda suhteliselt oma protsessuaalsete võimaluste piires kompavalt. Samuti võib ekspert tunda teatud survet ka süüdistust toetava prokuröri poolt, kes on huvitatud saama oma uurimise tulemusele teise eriala eksperti kinnitust just kujul, mis kõige paremini kinnitaks tema töö õigsust. Kohtupsühhiaater kui ekspert peab teadma, et kohtuistungil ei saa lähtuda samadest kriteeriumidest kui kolleegide arutelul konsiiliumis, kus püütakse jõuda patsiendi tervise küsimuses parima lahenduseni.

V Kvalifikatsioon

Eksperti arvamust saab anda vaid **valdkonnas**, milles ekspert omab a) **eriteadmisi**, b) **oskusi**, c) **ettevalmistust** ja d) **kogemust**. Eksperti arvamust koostades tuleb märkida arvamuses oma tegelik kvalifikatsioon eksperti valdkonnas.

VI Eetikaga seotud kaebuste menetlemine

Kaebusi eetikaprinsiipide rikkumise osas kohtupsühhiaatri või –eksperti poolt menetleb **Eesti Psühhiaatrite Selts**.

EPS menetleb kohtupsühhiaatrite üldiseid eetikaga seotud küsimusi ega tegele konkreetsete isikute ega eksperti juhtudega.